

УДК 343.123.6

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ**Біленко А.О., Біловол В.С.**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У роботі досліджено поняття «приватного обвинувачення» та його сутність. Автори детально висвітлили порядок порушення даного виду провадження та його детальну регламентацію. В роботі детально проаналізовано національне законодавство та окреслено обсяг прав потерпілого. Автори дійшли висновку, що розширення переліку складів кримінальних правопорушень сприятиме підвищенню відповідальності винних осіб безпосередньо перед потерпілими особами. За таких умов досягнення основної мети кримінального судочинства стане ефективнішим.

Ключові слова: приватне обвинувачення, потерпілий, кримінальне провадження, досудове слідство, приватна особа, обвинувачений.

Постановка проблеми. Інститут приватного обвинувачення не є новим для законодавства України. Існування кримінального провадження у формі приватного обвинувачення обумовлено Главою 36 Розділу VI Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). У ст. 477 КПК передбачається, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут приватного обвинувачення, який має давню історію, вже був активно досліджений у працях таких науковців, як І.В. Гловюк, С.І. Перепелиця, М.І. Смирнов, О.Г. Яновська. Як зазначає С.І. Перепелиця, не заперечуючи доцільність існування у вітчизняному кримінальному процесі приватно-публічної форми обвинувачення, ми не погоджуємось із думкою окремих авторів щодо повного ототожнення цієї форми обвинувачення із приватною формою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, хоча у нормативних положеннях і у наукових працях вказується на існування, по суті, двох різних форм приватного обвинувачення, ґрунтовним дослідженням критерії диференціації цих форм та їх правова природа ще не піддавалися.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження порядку ініціації кримінального провадження; стадії виникнення; характеру здійснення обвинувальної діяльності у досудовому розслідуванні; за моментом виникнення; за суб'єктом підтримання обвинувачення в суді; за роллю прокурора у судовому розгляді; за роллю потерпілого у судовому розгляді; за наслідками неявки потерпілого у судове засідання; стадії, у якій можливе закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від обвинувачення. В дійсності Кримінальний процесуальний кодекс передбачив не тільки приватне, а й приватно-публічне обвинувачення, що потребує більш чіткої регламентації на нормативному рівні, пропозиції щодо якої сформульовані у статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням в системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове

регулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [1, с. 181]. Дійсно, особливий характер приватного обвинувачення обумовлений порядком відкриття провадження, особливостями доказування, можливістю в буд-який момент його закрити тощо.

Юридична сутність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення полягає у тому, що воно ініціюється лише потерпілим, щодо якого вчинено цей злочин, його законним представником чи представником. Роль держави полягає в тому, щоби здійснити досудове розслідування та правосуддя.

Відмінний від інших проваджень порядок його порушення пов'язаний з тим, що особа на власний розсуд оцінює діяння й завдану шкоду, а вже після її звернення за захистом держава переслідує обвинуваченого й реалізує провадження у формі та за правилами публічного обвинувачення.

Суттєва риса приватного обвинувачення проявляється також в дії принципу диспозитивності, оскільки провадження може бути відкрите лише за наявності особи, заінтересованої в пред'явленні обвинувачення і наділеної для цього відповідними процесуальними правами й обов'язками.

Правовою природою такого відступу від принципу публічності традиційно вважається прагнення до демократизації кримінального процесу, надання можливості особі у випадках кримінальних правопорушень, які не заподіють значної суспільної шкоди, вирішувати самим щодо необхідності кримінального переслідування порушника. Так само повніше забезпечується і принцип участі громадськості у кримінальному процесі. Порушення кримінального провадження щодо злочинів, якими порушено виключно права та законні інтереси певної особи, без її згоди означало б усунення цієї особи від розпорядження її власними правами [2, с. 225].

Обов'язок розпочати досудове розслідування виникає у слідчого та прокурора невідкладно з моменту звернення потерпілого з відповідною заявою. Подання потерпілим заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення виступає передумовою початку досудового розслідування [3, с. 672].

Деякі науковці піддають критиці такий порядок, адже, на їх думку, це безпідставне недотримання від принципу публічності судочинства, який створює додаткові проблеми для потерпілих, на яких перекладається тягар вирішення питання про по-

рушення провадження у справі, вони ж у зв'язку з цим зазнаватимуть тиску з боку злочинців, які намагатимуться таким чином уникнути відповідальності. Не зовсім погоджуюсь, адже в цьому і проявляється особливість провадження у формі приватного обвинувачення, тиск на потерпілого можливий за різних випадків. Юридична сутність кримінального провадження у формі приватного обвинувачення полягає в тому, що воно ініціюється лише потерпілим від цього злочину, його законним представником чи представником

У переліку злочинів, зазначених у ст. 477 чинного КПК України, бачимо не тільки злочини, які посягають на особисті права та інтереси особи, а й ті, які, суперечать моральним устоям всього суспільства, заподіюють шкоду й громадським інтересам. Не даремно законодавець розмістив перелік злочинів у трьох пунктах:

1) склад злочину має бути визначений у п. 1 ст. 477 КПК України;

2) склад злочину має бути визначений у п. 2 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого;

3) склад злочину має бути визначений у п. 3 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоди винятково власності потерпілого

Як бачимо, п. 2, 3 ч. 1 ст. 477 КПК містить умову: якщо ці злочини вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого; якщо злочини вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого. У науці є пропозиції розширити існуючий перелік злочинів, по яких би проводилися кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення.

Злочини, провадження в яких здійснюватиметься у порядку приватного обвинувачення, заподіюють шкоду різним суспільним відносинам, зокрема і тим, що формуються поза сферою особистих чи сімейних відносин. Водночас значна кількість діянь посягають на різноманітні права та інтереси особи – її здоров'я, волю, честь, гідність, статеву свободу та статеву недоторканність, майно, недоторканність житла, таємницю приватного життя тощо – захист яких, з урахуванням їх особливої соціальної значущості, є першочерговим завданням держави.

Потерпілий в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення має свої власні інтереси, для захисту яких він в якості учасника кримінального провадження наділяється певними правами: заявити про вчинений відносно нього злочин, представляти докази, підтримувати обвинувачення, скажитись на дії, бездіяльність слідчого, прокурора, оскаржити вирок, ухвалу а постанову суду. Крім того, за ч. 3 ст. 469 КПК, потерпіла особа може ініціювати та укласти угоду про примирення з підозрюваним чи обвинуваченим. В таких кримінальних провадженнях потерпілий має право підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення.

Поряд з цим, аналіз статей КПК свідчить, що приватне провадження перетворюється на публічну діяльність, оскільки за ч. 4 ст. 110 КПК, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Фактично, потерпілий з моменту подання заяви усувається від процесу.

До речі, у справах приватного обвинувачення закон визнає обов'язковим проведення досудового слідства. Такий підхід законодавця є обґрунтованим, оскільки без досудового розслідування у багатьох справах приватного обвинувачення неможливо якісно підготувати обвинувальний акт. Проте регламентації такого досудового слідства, яка би враховувала специфіку провадження у справах приватного обвинувачення, у кодексі не міститься. Тому досудове слідство здійснюється за загальними правилами. І потерпілий в суді змушений підтримувати приватне обвинувачення у тому вигляді, у якому воно сформульоване у обвинувальному акті, який підготував прокурор. Очевидно, що при цьому суть приватного обвинувачення нівелюється.

У ст. 478 КПК зацентовано увагу на тому, що потерпілий у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення займає сторону обвинувачення, використовуючи для цього всі процесуальні можливості, надані йому законом. Але КПК України, делегуючи потерпілому право ініціювання кримінального провадження та право укладення угоди про примирення, яка в обов'язковому порядку тягне за собою закриття цього кримінального провадження, не покладає на потерпілого обов'язку збирання доказів. При цьому, в предмет доказування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення входять обставини, що визначені в ст. 91 КПК та обставини, що свідчать про наявність правових умов, за яких може бути укладена угода про примирення.

Окремої уваги заслуговує нововведений інститут укладення угод про примирення в кримінальному провадженні. Примирення потерпілого з підозрюваним, обвинуваченим може відбутися як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду, але до видалення суду в нарадчу кімнату для постановлення вироку. Заява про укладення угоди про примирення може бути зроблена потерпілим і обвинуваченим як усно, так і письмово.

Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Закриття кримінального провадження з цієї підстави можливо як на досудовому розслідуванні, так і під час судового розгляду.

Крім того, підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) у передбачених законом випадках. Так, у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення за ініціативою самого потерпілого або підозрюваного (обвинуваченого) може бути укладена угода про примирення, зміст якої має відповідати вимогам,

передбаченим ст. 471 КПК. Потерпілий має право примиритися з підозрюваним (обвинуваченим) і укласти угоду про примирення на всіх стадіях кримінального провадження після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Окремо треба відзначити, що однією з умов закриття провадження у формі приватного обвинувачення при укладенні угоди про примирення із особою, що скоїла кримінально каране діяння, є відшкодування завданної злочином шкоди. У предмет доказування за такими провадженнями входить встановлення факту добровільного та вільного волевиявлення потерпілого щодо реалізації ним права на укладення угоди про примирення, а також факту відшкодування шкоди, завданної злочином.

Дискусійним залишається питання про закриття провадження у разі смерті потерпілого, адже смерть потерпілого не передбачено як підстава закриття провадження. В даному випадку доречним і необхідним є введення інституту правонаступництва, для виконання завдань кримінального процесу.

Особливо спірною є ситуація, коли потерпіли помер після прийняття обвинувачення, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, тобто так званий специфічний вид приватного обвинувачення. Тут на відміну від звичайного кримінального провадження у приватній формі, де обвинувачення підтримує прокурор, провадження набуває суто приватного характеру, адже єдиною стороною обвинувачення виступає потерпілий.

Цікаво, що при відмові потерпілого від своєї заяви, незважаючи на обтяжуючі обставини при скоєнні злочину, провадження у формі приватно-

го обвинувачення підлягає закриттю. Такого висновку дійшов Верховний Суд України у постанові від 18.05.2017 р. [5]. Зокрема, зміст правової позиції суду з приводу правильного застосування норми права, передбаченої ст. 477 КПК, полягає в тому, що для визнання кримінального провадження таким, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, застереження в ст. 477 КПК щодо обтяжуючих обставин стосується викладених у диспозиції статті. «Особливої частини» КК кваліфікуючих ознак конкретного правопорушення і не поширюється на передбачені ч. 1 ст. 67 КК обставини, які обтяжують покарання.

Кримінальні провадження про кримінальні правопорушення, перелічені в ст. 477 КПК, розглядаються судом у загальному порядку з дотриманням вимог кримінального процесуального закону. Під час судового розгляду справи потерпілий підтримує обвинувачення самостійно або через свого представника.

Висновки і пропозиції. Як бачимо, досудове розслідування та судове провадження в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення здійснюється в загальному порядку з урахуванням деяких його особливостей. У цілому, розширення переліку складів кримінальних правопорушень, щодо яких може бути здійснене кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення сприятиме підвищенню відповідальності винних осіб безпосередньо перед потерпілими особами та ефективному досягненню основної мети кримінального судочинства. Існування провадження у формі приватного обвинувачення безумовно є важливим, оскільки дозволяє приватній особі реалізувати повною мірою своє право на захист та відновлення порушених прав.

Список літератури:

1. Перепелиця С.І. Правова природа кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та її регламентація за новим Кримінально процесуальним кодексом України / С.І. Перепелиця // Право і безпека. – 2012. – № 4(46). – С. 180–185.
2. Канюка І.М., Радухівська Л.Л. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення як спосіб реалізації процесуальної економії / І.М. Канюка // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – Вип. 2(5). – С. 224–235.
3. Смирнов М.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення / М.І. Смирнов // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2014. – С. 671–673.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI, в ред. від ред. від 12.04.2018 р. // Законодавство України : офіц. веб-портал Верхов. Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran812#n812>. – Заголовок з екрана.
5. Постанова Верховного Суду України від 18.05.2017 [Електронний ресурс]: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7EF56924025506C4C225812900412DDE](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7EF56924025506C4C225812900412DDE).

Биленко А.О., Беловол В.С.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

УГОЛОВНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В ФОРМЕ ЧАСТНОГО ОБВИНЕНИЯ

Аннотация

В работе исследовано понятие «частного обвинения» и его сущность. Авторы подробно осветили порядок возбуждения данного вида производства и его детальную регламентацию. В работе подробно проанализированы национальное законодательство и обозначен объем прав потерпевшего. Авторы пришли к выводу, что расширение перечня составов уголовных преступлений будет способствовать повышению ответственности виновных лиц непосредственно перед потерпевшими лицами. При таких условиях достижения основной цели уголовного судопроизводства станет эффективней.

Ключевые слова: частное обвинение, потерпевший, уголовное производство, досудебное следствие, частное лицо, обвиняемый.

Bilenko A.O., Bilovol V.S.

Yaroslav Mudryi National Law University

CRIMINAL PROCEDURE IN THE FORM OF PRIVATE ACCUSATION

Summary

In this work, the concept of "private prosecution" and its essence are investigated. The authors detailed the procedure for the initiation of this type of production and its detailed regulation. The work analyzes in detail the national legislation and specifies the scope of the rights of the victim. The authors concluded that the expansion of the list of criminal offenses would increase the responsibility of the perpetrators directly to the victims. Under such conditions, the achievement of the main objective of criminal justice will become more effective.

Keywords: private accusation, victim, criminal proceedings, pretrial investigation, private person, accused.